

Sa naučnog skupa o vojno-političkom savetovanju u Stolicama

Pukovnik
Mišo LEKOVIĆ

Redakcija »Vojnog dela« nastavlja s objavljivanjem
saopštenja sa ovog skupa još u ovom broju.

MOTIVI ODLUKE RUKOVODSTVA NOP O PRELASKU NA SLOBODNU TERITORIJU ZAPADNE SRBIJE KRAJEM LETA 1941. GODINE

Odluka o prelasku rukovodstva NOP iz Beograda na slobodnu teritoriju je doneta, kako se smatra, 31. avgusta 1941. godine, na sednici Politbiroa CK KPJ, kada je zaključeno, kako u zabelešci (pis-
menim zaključcima) sa te sednice stoji, da se najdalje do 15. septem-
bra ima sazvati »veće Glavnog štaba sa članovima iz svih pokrajina
i proširena sednica Centralnog komiteta«.¹ Na sednici nije precizira-
no gde će se ta značajna savetovanja održati, ali je izvesno da se
mislilo na slobodnu teritoriju u zapadnoj Srbiji. Uostalom, o tome
se nešto određenije i kaže u Titovom pismu upućenom 9. septembra
1941. godine Svetozaru Vukmanoviću-Tempu, komandantu Glavnog
štaba NOP odreda Bosne i Hercegovine.²

Ovu istorijsku odluku, jednu od najznačajnijih koju je rukovod-
stvo u prvoj ratnoj godini donelo, ne treba, međutim, vezivati samo
za taj datum, odnosno za pomenutu sednicu Politbiroa CK KPJ. Pra-
vilnije je, svakako, konstatovati da je na toj sednici odlučeno da se
zamisao o prelasku rukovodećeg centra iz okupiranog grada na slo-
bodnu teritoriju realizuje, sprovede u život, uskoro, za desetak dana.
Ideja, namera, odluka je, dakle, već postojala. Nju treba posmatrati
u širim relacijama, u jednom kontinuitetu planskog, usmerenog de-
lovanja rukovodstva KPJ, i tretirati je kao značajan korak na jednom
već određenom, trasiranom revolucionarnom putu. Posmatrana u ok-

¹ Arhiv radničkog pokreta, Beograd, fond CK KPJ, 1941/24.

² Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslo-
venskih naroda, tom II, knj. 2, dok. br. 18.

virima opšte, kontinuirane politike rukovodstva KPJ, od Titovog dolaska na njeno čelo, politike koja je u svojoj osnovi sadržala jasan kurs na izvođenje revolucije vlastitim snagama (razumljivo uz oslonac i u sklopu borbe međunarodnog revolucionarnog pokreta), ova odluka je bila posve prirodna, logična. Ona je čvrsto povezana sa onim što joj je prethodilo i iz čega je i ishodila, i onim što će joj slediti. Ona nije doneta slučajno, na prečac; nije iznuđena nekim okolnostima koje su se nametnule, slučajno stekle, mimo htenja onih koji su tu odluku doneli; ona nije — kako se možda misli — značila nekakav izlaz iz nepovoljne situacije, uzmicanje od opasnosti koja je zapretila bezbednosti rukovodećeg centra, koji se nalazio u okupiranom gradu.

Ta je odluka, dakle (i to se može slobodno reći), doneta ranije. Prve pisane tragove o njoj nalazimo u Dedijerovom »Dnevniku«. Autor je, naime, pod 20. julom, zabeležio da ga je toga dana Tito pozvao u vilu Ribnikara, »gde je ceo dan radio«, i saopštio mu da će on (Dedijer) otići u Čačanski partizanski odred, ali da će »prvo pratiti njega sa još četiri druga do Kosmaja«, gde je već dejstvovala partijska jedinica.³

Ni od ovog datuma, međutim, ne treba polaziti u traženju geneze ove odluke. Nema sumnje da je ona, kao ideja, kao duboka strategijska koncepcija, kao nužan, logičan imperativ naše revolucije postojala od samog početka oslobodilačke borbe. Jer — ne treba to posebno isticati — čvrsta orijentacija na ustanak, na oružanu borbu, neminovno je zahtevala da se rukovodstvo nalazi u njenom središtu, tamo gde će, i odakle će, njegovo rukovođenje najviše doći do izražaja. (U tom sklopu treba posmatrati i odluku o prelasku Centralnog komiteta KPJ iz inostranstva u zemlju, 1936. godine, i odluku o njegovom prelasku iz Zagreba u Beograd, maja 1941. godine). A to je značilo, pojednostavnjeno rečeno, da se štab morao naći među vojskom, na poprištu, u borbenom stroju.

Zar istorijske sednice Politbiroa CK KPJ od 22. i 27. juna, a posebno ona od 4. jula kada je doneta odluka o ustanku, ne kazuju nedvosmisleno o čvrstoj odluci da se partijska rukovodstva pretvore u vojne štabove i nađu tamo gde će se ustanci razbukti — na terenu, u središtu ratnih zbivanja. Tako su tada, kako je poznato, »na teren«, u razne krajeve zemlje, upućeni pojedini članovi Politbiroa i Centralnog komiteta, njihovi delegati i instruktori. U Beogradu je ostao sekretar KPJ i komandant Glavnog štaba sa još dvojicom članova Politbiroa i sekretarom Centralnog komiteta SKOJ. Bio je to

³ Vladimir Dedijer: »Dnevnik«, Prvi deo, Beograd, 1945, str. 23.

najuži rukovodeći centar, koji je trebalo da tu ostane izvesno vreme, dok se stvore povoljni uslovi za njegov što bezbedniji izlazak na slobodnu teritoriju. U međuvremenu je, 27. jula, u ruke policije pao jedan član Politbiroa CK KPJ i Glavnog štaba (A. Ranković), koji je dva dana kasnije oslobođen, a održana je i sednica Politbiroa (10. avgusta), na kojoj su, na osnovu izveštaja delegata Centralnog komiteta (B. Neškovića i V. Popovića), razmatrani neki problemi koji su se ticali rada Centralnog komiteta KP Hrvatske i radiotelegrafiste Kominterne J. Kopinića. U tom vremenu (od 10. avgusta do 8. septembra) je Glavni štab izdao i pet brojeva svog Biltena.

Trebalo je, dakle, sačekati nekoliko dana dok ne stignu potpuniji izveštaji od nacionalnih i pokrajinskih rukovodstava, dok se ne saznaju pouzdanije vesti i sagledaju i analiziraju početna iskustva, kako bi se preduzele i odgovarajuće mere. O tim merama, da pomenemo samo neke, najvažnije: svrsishodnija organizacija rukovođenja, usaglašavanje različitih stavova oko stvaranja vojnih jedinica, njihove strukture i načina dejstava, oko komandovanja i podele nadležnosti — jednom rečju, svega onoga što je nametala praksa jedne svoje, svojevrzne, autentične, izvorne revolucije, koju je trebalo izvoditi vlastitim snagama, ne držeći se nikakvih šablona, biće na ovom skupu dosta reči.

I, kada su se uslovi za to stekli, Tito a za njim i njegovi saradnici (Ranković, Milutinović i Ribar), napustili su sredinom septembra, Beograd i prešli na slobodnu teritoriju, gde je, kao jedna od prvih mera, organizovano Savetovanje u Stolicama, na kome je trebalo doneti jedinstvene odluke o nizu značajnih pitanja.⁴

Drugi problem koji se u ovom saopštenju tretira je traženje odgovora na pitanje zašto se rukovodstvo NOP (Politbiro CK KPJ i Glavni štab) odlučilo da pređe na područje zapadne Srbije. Na ovo pitanje, čini se, nije teško dati odgovor.

Treba prethodno istaći da se Centralni komitet KPJ u svom revolucionarnom delovanju uvek rukovodio interesima svih naroda i narodnosti naše zemlje, svestan da je njihova zajednička i sveukupna borba neophodan uslov i zaloga pobeđe i ostvarenja revolucionarnih

⁴ Na sednici Politbiroa Centralnog komiteta KPJ, održanoj 31. avgusta, odlučeno je da se savetovanje Glavnog štaba održi »najdalje do 15. septembra«. Termin je, međutim, morao biti pomećen, jer su nastale izvesne teškoće oko izlaska članova Centralnog komiteta KPJ i Glavnog štaba NOPOJ iz Beograda na oslobođenu teritoriju. »Uspjeli smo«, pisao je Tito 12. septembra Radi Končaru, »tako porušiti saobraćaj da sada sami ne možemo putovati i zato će nam trebati malo više vremena za taj put«. (Zbornik, tom II, knj. 2, dok. br. 20).

ciljeva. Takvo opredeljenje i orijentacija nisu, razumljivo, isključivali potrebu, bolje reći nužnost, da se u određenim periodima, shodno interesima te borbe i uslovima koji su pogodovali njenom ubrzanijem i uspješnijem razvoju, težište aktivnosti usmerava na pojedine regione a, shodno tome, i pomera, »seli« boravište rukovodstva, Centralnog komiteta i Vrhovnog štaba. Mnoge okolnosti su, pod uticajem raznih činilaca — iz vojnostrategijskog i vojnooperativnog domena, kao i onih političke prirode — nalagali potrebu da se aktivnosti usmeravaju u određenom pravcu i težište dejstava prenosi sa jednog na drugi kraj zemlje. Pojedine pokrajine i područja nalazili su se, tako, u određenim periodima i etapama narodnooslobodilačkog rata — od početne, ustaničke faze, pa do završnih operacija — u središtu zainteresovanosti rukovodstva NOP, zaokupljajući njegovu pažnju, da bi, potom, sticajem objektivnih i subjektivnih okolnosti, privremeno izašli iz tog fokusa. Mnoge su okolnosti uticale na stvaranje takve »kri-vulje«, na — slikovito rečeno — »pomeranje klatna«: vojno-politički ciljevi, strategijskih i operativnih razmera, vojno-geografski i ekonomski faktori, razmere i intenzitet dejstava okupatorskih i kvislinških vojnih snaga, međunarodna situacija (uticaj spoljnih faktora), odnosno reflektovanje događaja sa istočnog i severnoafričkog ratišta na naše, jugoslovensko ratište, itd.

Sve ove okolnosti, ili neke od njih, treba imati u vidu pri razmatranju ovog pitanja, odnosno pri analiziranju jedne od prvih krupnih odluka rukovodstva NOP, odluke koja je imala značajne reperkusije na razvitak NOP, ne samo u zapadnoj Srbiji već i šire, u Jugoslaviji.

O razlozima koji su ga rukovodili da se odluči da, zajedno sa ostalim članovima rukovodstva, pređe na slobodnu teritoriju u zapadnoj Srbiji, Tito je posle rata u više navrata govorio. »Razgledajući konfiguraciju terena Srbije, vidio sam da je za nas najpovoljniji pravac zapadna Srbija, za orijentaciju naših borbenih snaga, za organizaciju naših partizanskih odreda i stvaranje izvjesne slobodne teritorije«.⁵ Tito je, dakle, ocenio da su u toj oblasti tada postojali najpovoljniji uslovi za intenzivnija borbena dejstva, za formiranje i opstanak krupnijih partizanskih odreda i za stvaranje, kako on kaže, »izvjesne« slobodne teritorije. Dalje, navodi da je na takvo odlučivanje određen uticaj imala i konfiguracija zemljišta koje je, kao brdsko-planinsko i šumovito, a uz to i slabo komunikativno, nudilo povoljne uslove za uspešna dejstva protiv tehnički nadmoćnijeg neprijatelja.

⁵ Tito: »Borba za mir i međunarodnu saradnju«, VII, Kultura, 1956, str. 146.

Pri odlučivanju o ovom važnom pitanju Tito je uzео u obzir i predloge, sugestije, mišljenja članova Glavnog štaba NOP odredа za Srbiju. Razumljivo je da je pri razmatranju situacije u zemlji rukovodstvo NOP, koje se nalazilo u Beogradu, imalo najbolji, najpotpuniji uvid upravo o stanju u Srbiji gde je, do kraja avgusta, bio formiran 21 partizanski odred. Od Pokrajinskog komiteta KPJ, čije je sedište takođe bilo u Beogradu, i od Glavnog štaba koji se nalazio na terenu, u Šumadiji, Politbiro CK KPJ⁶ je u toku jula i avgusta dobio najviše podataka. Sekretar Pokrajinskog komiteta (koji je ujedno bio i član Politbiroа CK KPJ) dobio je dosta redovne izveštaje od većeg broja okružnih komiteta KPJ, na osnovu kojih se mogla dobiti pouzdana slika o sprovođenju u život odluke o otpočinjanju oružane borbe. Sa tim izveštajima je odmah, takoreći istog dana, upoznavan Tito, koji je sa osobitom pažnjom pratio razvoj ustaničkog pokreta u toj pokrajini. Izveštaje je Tito dobio i od Glavnog štaba, odnosno od njegovog komandanta, kome je, sa svoje strane, koliko se zna, u drugoj polovini jula i u prvoj polovini avgusta uputio dva direktivna pisma koja, na žalost, nisu sačuvana. Ali se, zato, iz tri sačuvana izveštaja Glavnog štaba (br. 2, od 29. jula, br. 3, od 2. avgusta i br. 4 od 17. avgusta), budući da dobrim delom predstavljaju odgovor na Titova pisma, u znatnoj meri i sa dosta sigurnosti može naslutiti, pa i rekonstruisati, sadržaj pomenutih Titovih pisama.

Prvi izveštaj (br. 1), koji nije sačuvan, Žujović je uputio iz Aranđelovca, oko 20. jula. Mada se, prirodno, njegov sadržaj ne može utvrditi, ipak se, sa dosta pouzdanosti, može pretpostaviti da je komandant Glavnog štaba izveštavao o situaciji na terenu, o prvim, ne baš tako uspešnim akcijama, o sporostima, inertnostima.

Sudeći po prvom pismu koje je, preko Aranđelovca, verovatno oko 24. jula, uputio Glavnom štabu, Tito nije bio sasvim zadovoljan razvojem ustaničkog pokreta. Ovo Titovo direktivno pismo, kao što je već rečeno, nije sačuvano, ali se zna da je imalo kritički ton, odnosno da je sadržavalo dosta primedbi. Njega u svojim ratnim zapisima spominje R. Čolaković, član Glavnog štaba za Srbiju, a na njega se osvrće i komandant Glavnog štaba u svom drugom izveštaju (br. 2), kojeg je uputio Titu 29. jula, iz sela Gornje Vrbice, ispod Bukulje. U tom pismu Žujović navodi da Glavni štab smatra da su sve primedbe, učinjene u Titovom pismu, »umesne i na svom mestu«, do-

⁶ Politbiro CK KPJ, koji je ujedno bio i Glavni šab, nije tih dana bio na okupu, tako da su ga praktično sačinjavala tri člana (Tito, Ranković, Milutinović), kojima treba priključiti i I. L. Ribara. Bio je to, kao što se vidi, najuži štab. Ostala četvorica su bila »na terenu«: Kardelj i Leskošek u Sloveniji (krajem jula i početkom avgusta Kardelj je boravio u Zagrebu), Končar u Hrvatskoj, a Đilas u Crnoj Gori.

davši da će mu »o izvesnim pojavama sam pisati u idućem pismu«. ⁷ Titovo pismo je, kako je Čolaković zabeležio (a što se može utvrditi i posredno, na osnovu nekih napomena koje je Žujović u svom odgovoru učinio), sadržalo i važna uputstva. U tački 3. Tito je zahtevao da se preduzmu mere kako bi prve, početne akcije — diverzije, napadi na žandarmerijske stanice i prepadi na manje grupe okupatorskih vojnika — u dogledno vreme prerasle u opšti narodni ustanak i ujedno je naložio da se stvaraju krupnije jedinice i veće slobodne teritorije, sugerišući da to bude u zapadnoj Srbiji. »Ustanak treba započeti u zapadnoj Srbiji«, tako je Čolaković interpretirao Titovu direktivu, »i tamo stvoriti slobodnu teritoriju koja će poslužiti kao baza za razvijanje ustanka u drugim krajevima«. ⁸ Tito je, uz to, upozoravao (bolje reći »dao direktivu«, kako stoji u Žujovićevom pismu) i na potrebu sporazumevanja sa četnicima radi zajedničke borbe protiv okupatora, dovodeći to u vezu sa »spoljno-političkim promenama, nastalim sklapanjem sporazuma između Sovjetskog Saveza i Engleske«.

I Glavni štab za Srbiju je, nezavisno od Titove procene, ocenio da bi se tako ozbiljni i zamašni zadaci mogli najuspešnije sprovesti na teritoriji zapadne Srbije, »u jugozapadnom kraju« (kako stoji u Žujovićevom izveštaju br. 2), motivišući to sledećim razlozima: a) koncentrisanošću jačih partizanskih snaga i snaga »naših eventualnih saveznika« (misleći na četnike) i b) pogodnošću geografskog položaja i »terenskim mogućnostima«.

Sporazumevanju sa četnicima, odnosno sticanju saveznika, Glavni štab je pridavao veliki značaj. »Pitanje saveznika«, pisao je Žujović Titu, »je do sada bilo dosta problematično, zbog držanja i zadnjih namera izvesnih viših oficira i zbog našeg dosadašnjeg nedovoljnog nastojanja da se s njima dođe u neposredan kontakt (Put Alije, Šajkače i Paraćinca ima za cilj otklanjanje ovog propusta). Nadajmo se da su izgledi sada povoljniji s obzirom na spoljno-političke promene o kojima u pismu govorite (savez sa Engleskom itd.)«. ⁹

O pogodnosti geografskog položaja i »terenskih mogućnosti«, koje je oblast zapadne Srbije pružala, Žujović je opširnije pisao u svom sledećem izveštaju (br. 3), kojeg je uputio Titu 3. avgusta. Konstatujući da je opravdana Titova postavka »da je došlo vreme da se sliju čitavi ustanci i zaoštri borba sa okupatorima i izdajnici-

⁷ Pismo S. Žujovića, komandanta Glavnog štaba NOPO za Srbiju, upućeno Titu 29. jula 1941. godine (Arhiv CK KPJ, br. 21896, stara signatura).

⁸ R. Čolaković: »Zapisi iz oslobodilačkog rata«, I, Naprijed, Zagreb, 1961, str. 56.

⁹ Odnosi se na Rodoljuba Čolakovića, Filipa Kljajića i Branka Krsmanovića, članove Glavnog štaba NOP odreda Srbije.

ma« i da se ona »u praksi svodi na čišćenje Nemaca sa teritorije naše zemlje«, Žujović je zaključio da taj zadatak, »s obzirom na geografske i terenske uslove i realnu objektivnost, jačinu i spremnost partizanskih odreda, zahteva da ovu stvar odmah, šire i u većem razmeru (u operacijskom smislu) postavimo tamo gde uslovi najbolje odgovaraju toj nameri«. »Izabrali smo zato«, stoji dalje u njegovom pismu, »teritoriju sliva Zapadne Morave gde i s jedne i s druge strane reke planinski masivi pružaju pogodne terenske uslove, pa sve do užeg pojasa sliva Drine (više jugozapadni deo sa oslonom i vezom sa Crnom Gorom i Bosnom, sužavajući se idući severu, tj. ušću Drine).«¹⁰

Pri odlučivanju o boravištu rukovodstva NOP, Tito je uzimao u obzir i druge elemente, između ostalih i mogućnosti za efikasnije rukovođenje i sigurnije održavanje veza. Slobodna teritorija u zapadnoj Srbiji je nudila povoljne uslove za to, jer se sa nje mogla organizovati veza, preko susednih slobodnih teritorija i partizanskih jedinica, sa svim krajevima zemlje. Tito je, uz to, imao u vidu i raspoloženje naroda toga kraja: njegovu borbenost, slobodarstvo, ratničku tradiciju, potvrđenu kroz istoriju. »Ja sam taj pravac našao«, kaže Tito, »što je tu borben element i što je bilo poznato da su u tom kraju ljudi koji su svakom okupatoru dali jak otpor«. ¹¹ Tito je sigurno uzimao u obzir činjenicu da je motivisanost za otpor okupatoru, za bunt, za ustanak, kod srpskog naroda bila veća, zbog teškog položaja kojeg mu je okupator nametnuo. Kao što je poznato, okupatori su u Srbiji uspostavili posebno rigorozan režim koji se graničio sa genocidom.

Zapadna Srbija je, posebno, bila pogodna i zbog povezanosti sa susednim krajevima — Bosnom i Crnom Gorom, u kojima su uslovi za razvijanje narodnooslobodilačke borbe takođe bili povoljni. Njihove teritorije, zahvaćene ustaničkim borbama, bile su, kako Tito kaže, »dobro zaleđe«. Još uoči rata, kada su mnoge indicije nagoveštavale njegovo približavanje Jugoslaviji i kada se Komunistička partija nalazila pod neposrednim izvršavanjem svojih istorijskih ciljeva, Centralni komitet je morao, bar u osnovnim konturama, da sagledava i planira svoju akciju usmerenu na revolucionarno delovanje. On je tada, u predvečerje rata, razmatrao i pitanje oružane borbe kao oblika revolucionarnog delovanja u uslovima okupacije, ukoliko bi i Jugoslaviju zadesila tragična sudbina koju su već doživele mnoge evropske zemlje. Na Crnu Goru se, s pravom, računalo kao na jedno od uporišta oružane borbe, kao bazu u kojoj bi se moglo naći

¹⁰ Pismo S. Žujovića Titu od 3. avgusta 1941. godine (Arhiv CK KPJ, bez signature).

¹¹ Tito, navedeno delo, str. 146.

i rukovodstvo Partije. Sećajući se svog boravka u Crnoj Gori, kada je avgusta 1940. godine, osam meseci pre napada fašističkih zemalja na Jugoslaviju, kao sekretar KPJ prisustvovao Osmoj partijskoj konferenciji, Tito je, u govoru održanom 7. avgusta 1970. godine na Žablaku, rekao da je tada razmišljao o tome kako bi područje severne Crne Gore moglo biti baza rukovodstva oružane borbe. »Još 1940. godine«, rekao je o tome Tito, »kada sam ovdje došao radi Osme partijske konferencije, posmatrao sam ove terene i razmišljao o njima kao o mogućoj bazi Vrhovnog štaba«. To područje, kako je Tito rekao, nije za CK KPJ bilo »neko utočište, već teren od strategijskog značaja«. ¹²

O tome da je prilikom odlučivanja za prelazak rukovodećeg centra iz Beograda u zapadnu Srbiju imao u vidu i povezanost te teritorije sa Crnom Gorom i Bosnom, Tito je u pomenutom govoru u Žablaku rekao da se 1941. godine »kada je trebalo donijeti odluku kuda da se krene iz Beograda, da li, možda, u istočnu Srbiju, prema Homolju, ili prema zapadnoj Srbiji«, odlučio za ovu poslednju. »Odluku da se ide prema zapadnoj Srbiji«, rekao je Tito, »donio sam upravo zbog toga što sam u ovim krajevima (misli na Crnu Goru i Bosnu — prim. M. L.) vidio dobro zaleđe«. U planovima rukovodstva KPJ te teritorije su, dakle, predstavljale značajan činilac — čvrstu bazu i uporište i pouzdan oslonac i pribežište.

Još je jedan, takođe značajan razlog, uticao na odluku o odlasku u zapadnu Srbiju. Tamo se, u rejonu Valjeva, nalazila grupa oficira sa D. Mihailovićem na čelu, koja je ispoljavala antiokupatorski stav, mada nije preduzimala nikakvu borbenu aktivnost. Trebalo je pokušati da se ona privoli za saradnju u borbi protiv okupatora. Tito je odlučio da o tome lično pregovara sa Dražom Mihailovićem. ¹³

Razlozi za prelazak rukovodstva NOP u zapadnu Srbiju su, dakle, bili opravdani, uverljivi. Pa ipak, postojala su među onima koji su o tome odlučivali i drugačija mišljenja. Neki članovi Centralnog komiteta su smatrali da CK KPJ i Glavni štab treba da pređu u istočnu Srbiju, na područje Homoljskih planina, da bi, kako su to motivisali, što pre došli u kontakt sa sovjetskim trupama, u čije se brzo nastupanje preko Rumunije ka Jugoslaviji verovalo. Ne treba posebno isticati da su ovakva mišljenja proizlazila iz slabih procena situacije, iz nepoznavanja pravog stanja na istočnom ratištu i da su bila plod iluzija o brzom završetku rata. Ona su, uz to, bila i izraz

¹² »Politika«, 9. avgust 1970.

¹³ Kao što je poznato, Tito je već 19. septembra, drugi dan po dolasku na slobodnu teritoriju, otišao u selo Struganik, na pregovore sa Dražom Mihailovićem.

nejasnoća o suštini, oblicima i razmerama ustaničkih borbi koje su, prema Titovoj koncepciji, trebalo da izrastu u svenarodnu borbu koja će se voditi sopstvenim snagama, uz aktiviranje svih potencijala i proširivanjem njene političke osnovice. Bila je to, u neku ruku, orijentacija na čekanje »raspleta«, na »uvoz revolucije«, orijentacija kojoj su se priklonila rukovodstva mnogih drugih komunističkih partija porobljene Evrope.

Logično je da se prilikom odlučivanja o boravištu rukovodstva narodnooslobodilačke borbe moralo polaziti i od procena koliko će dugo ta borba trajati i kakve će odlike uzeti i razmere poprimiti. Procenjivanja da će rat kratko trajati i da će Crvena armija brzo potući fašističke armije navodila bi, prirodno, na zaključak da se samo treba pripremiti za doček Crvene armije i preuzimanje vlasti. U tom slučaju bi i rukovodstvo KPJ moglo ostati tamo gde bi njegovo prisustvo u trenucima preuzimanja vlasti bilo najkorisnije, tj. u Beogradu, a izostale bi i sve one organizacione, vojne i partijsko-političke mere oko pokretanja ustanaka i organizovanja široke oružane borbe.

Rukovodstvo KPJ, međutim, nije došlo do takvih procena. Ako je kod pojedinih članova Centralnog komiteta i bilo iluzija u brzi završetak rata, njih su Titove odlučne i vizionarske ocene razvejale. Na sednici Politbiroa CK KPJ, održanoj 4. jula u Beogradu, Tito je, kako se Svetozar Vukmanović-Tempo, jedan od učesnika te istorijske sednice, seća, »iznio procjene o uslovima za pokretanje oružane borbe«. »Iznenadio sam se«, piše Tempo, »kada je rekao da će rat dugo trajati i da se moramo orijentisati na dugotrajnu borbu«. ¹⁴ Tu svoju ocenu je Tito otvoreno, bez ustezanja, izneo u svojoj naredbi »Svim štabovima i komandirima partizanskih odreda«, objavljenoj u Biltenu GŠ NOPOJ, br. 3, od 26. avgusta, kada je napisao: »S obzirom na to što se približavaju hladni dani i što će se narodnooslobodilačka borba partizanskih odreda produžiti ne samo preko čitave jeseni već i zime, potrebno je da se već sada preduzmu hitne mere za osiguranje dovoljnih količina zimske obuće i odeće.« ¹⁵

Iz ovakve procene o dugotrajnosti rata, proizišli su i zaključci o nužnosti organizovanja opštenarodnog rata, ustanka koji će prerasti u široko organizovanu narodnooslobodilačku borbu. A to je pretpostavljalo stvaranje oružane sile, vojske, najpre manjih ustaničkih grupa, partizanskih četa i odreda, a zatim i krupnijih, mobilnijih jedinica. »Mi ćemo za 14 dana održati savetovanje Vrhovnog štaba«,

¹⁴ S. Vukmanović Tempo: »Revolucija koja teče«, Memoari, knj. 1, Komunist, Beograd, 1971, str. 185.

¹⁵ Zbornik, tom II, knj. 1, str. 32.

pisao je 4. septembra Tito Centralnom komitetu KP Hrvatske, »i onda ćemo sva ta pitanja pretresti i stvoriti plan i razgraničenje terena, kao i prodiskutovati mogućnost stvaranja formacija krupnijeg karaktera tamo gde će to biti potrebno i moguće«. ¹⁶ To je, dalje, značilo da se mora preći sa manjih akcija, sabotaza, diverzija, prepada i drugih oblika otpora na zamašnija borbena dejstva, na napade na neprijateljske posade i objekte od većeg vojnog značaja. A iz toga bi, i u vezi s tim, logično došlo do stvaranja slobodnih teritorija, do formiranja jake oružane sile, do izgradnje nove, narodne vlasti, jednom rečju, do ostvarenja istorijskih revolucionarnih ciljeva.

A za sve to su se morala i sama rukovodstva pripremiti, osposobiti. Jedna od značajnih mera u tom pravcu bio je i izlazak Politbiroa Centralnog komiteta KPJ i Glavnog štaba NOP odreda Jugoslavije iz Beograda na slobodnu teritoriju u zapadnoj Srbiji, sredinom septembra 1941. godine, i Savetovanje u Stolicama koje je potkraj istog meseca održano.

¹⁶ Zbornik, tom II, knj. 2, dok. br. 14.